Valodas konsultācijas: elektroniskā datubāze

http://www.valodaskonsultacijas.lv/lv/questions/1096

Jautājums

Kāpēc uzvārdi mūsdienās tiek pielāgoti personu dzimtei? Vai šāds likums nav padomju laika palieka?

Atbilde

Uzvārdu rakstījums atbilstoši dzimtei latviešu valodā nav radies padomju laikos.

Ortogrāfijas komisija 1924. gada 30. janvārī ir pieņēmusi lēmumu par uzvārdu pareizrakstību, kurā noteikts, ka uzvārdi rakstāmi kā vīriešu, tā sieviešu dzimtē. (Sk. Apskats. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, № 3, 01.03.1924.)
Lūk, svarīgākie Ortogrāfijas komisijas atzinumi.
1. Uzvārdi, kas vīriešu kārtā beidzas ar *-is*, piemēram, *Gulbis, Alksnis, Freimanis, Cīrulis*, sieviešu dzimtē rakstāmi ar galotni *-e*, piemēram, *Gulbe, Alksne, Freimane, Cīrule*.
2. Uzvārdi, kas vīriešu kārtā beidzas ar *-iņš*, piemēram, *Bērziņš, Māliņš, Kļaviņš*, sieviešu dzimtē rakstāmi ar galotni *-iņa*, piemēram, *Bērziņa, Māliņa, Kļaviņa*.
3. Uzvārdi, kas vīriešu dzimtē beidzas ar *-(t)ājs* vai *-ējs*, piemēram, *Arājs, Slaucītājs*, sieviešu dzimtē rakstāmi ar *-āja, -ēja*, piemēram, *Arāja, Slaucītāja*.
4. Uzvārdi, kas vīriešu dzimtē beidzas ar *-ais*, piemēram, *Stiprais, Salnais*, sieviešu dzimtē rakstāmi ar galotni *-ā*, piemēram, *Stiprā, Salnā*.
5. Uzvārdi, kas vīriešu dzimtē beidzas ar *-nieks*, piemēram, *Pilsētnieks*, sieviešu dzimtē rakstāmi ar *-niece*, piemēram, *Pilsētniece*.
6. No slāvu valodām cēlušies uzvārdi, kas vīriešu dzimtē beidzas ar *-skis* vai *-ckis*, piemēram, *Sokolovskis, Ruckis*, sieviešu dzimtē rakstāmi ar *-ska* vai *-cka*, piemēram, *Sokolovska, Rucka*.
7. Par pārējiem uzvārdiem pieņem šādu vienbalsīgu lēmumu: pārējie vīriešu kārtas uzvārdi sieviešu kārtā rakstāmi ar galotni *-a* vai *-e*.
8. Sieviešu dzimtes vārdi kā uzvārdi paturami negrozīti arī vīriešiem, jo mums ir tādi vīriešu dzimtes [mūsdienās – kopdzimtes] vārdi, bet var tos rakstīt arī ar vīriešu kārtas galotni, piemēram, *Jānis Eglīte* un *Jānis Eglītis*.

Ierēdniecība tolaik nav bijusi mierā ar Ortogrāfijas komisijas lēmumu, un diskusijas turpinājušās. 1927. gadā tiek izdots „Likums par vārdu un

uzvārdu rakstību dokumentos", kurā Ortogrāfijas komisijas lēmums ņemts vērā tikai daļēji, 5. punktā norādot, ka sievietes uzvārdu sieviešu dzimtē pēc vēlēšanās iespējams ierakstīt iekavās.
1. Visos valsts valodā sastādāmos dokumentos personas vārds un uzvārds rakstāms latviešu pareizrakstībā.
2. Vīrieša vārds un uzvārds rakstāms ar latviešu valodas galotni. Latgaliešu vārdi un uzvārdi rakstāmi viņu izloksnē.
3. No svešas valodas ņemts vārds un uzvārds rakstāms, kā izrunā latviešu valodā, pieliekot lokāmam vārdam un uzvārdam attiecīgu galotni.
4. Uz vēlēšanos ikkatras personas vārds un uzvārds iekavās rakstāms viņa parastā rakstībā.
5. Sievietes uzvārds rakstāms tāpat kā attiecīgas dzimtas vīrieša uzvārds ar nominatīva galotni. Uz vēlēšanos sievietes uzvārds iekavās rakstāms ar sieviešu kārtas vārda galotni.
6. Ikkatrai personai ir tiesība parakstīties arī dokumentos viņai parastā veidā.
7. Instrukciju šī likuma izvešanai dzīvē un atsevišķu uzvārdu rakstības nokārtošanai izdod iekšlietu ministrs.

Tas, ka valodnieki uzstājuši uz sieviešu dzimtes galotņu lietošanu, manāms arī publikācijās pēc šī likuma, piemēram, profesora Ernesta Bleses rakstā „Daži atgādinājumi par uzvārdu rakstību". (*Pašvaldības Darbs*, Nr. 5, 01.05.1933.)

Uzvārdu jautājums vairs oficiālos lēmumos netika aktualizēts līdz 1941. gadam, kad Latvijas PSR Augstākās padomes prezidija izveidotā Vietu vārdu, uzvārdu un priekšvārdu pareizrakstības komisija publicēja atzinumus par vietu vārdu, uzvārdu un priekšvārdu rakstību, kuros minēts, ka visi latviešu priekšvārdi un uzvārdi rakstāmi ar latviešu galotnēm, tāpat tajos teikts: „Noteikumi nokārto arī sieviešu uzvārdu rakstību, nosakot, ka sievietēm ir tiesības prasīt, lai viņu uzvārdus dokumentos raksta ar sieviešu dzimtes galotnēm, piem., *Anna Kalēja, Berta Rūmniece*. Sievietēm, kas to nevēlas, atstājama vīriešu dzimtes forma: *Anna Kalējs*." (*Padomju Latvija*, Nr. 112, 11.05.1941.)

Pēc neatkarības atjaunošanas vārdu un uzvārdu rakstību latviešu valodā regulē Ministru kabineta noteikumi: vispirms 1996. gada 14. maija „Noteikumi par vārdu un uzvārdu identifikāciju dokumentos", tad 2000. gada 22. augusta „Noteikumi par vārdu un uzvārdu rakstību un identifikāciju", un šobrīd spēkā ir 2004. gada 2. marta „Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī identifikāciju". Šajos noteikumos norādīts, ka personvārdus iekļauj latviešu valodas gramatiskajā sistēmā, tiem ir vīriešu un sieviešu dzimtes galotnes, kā to valodnieki ir ieteikuši jau pagājušā gadsimta 20. gados.

Uzvārdu došanas tradīcija latviešu valodā nav tik sena (Kurzemē un Vidzemē uzvārdus lielākā daļa iedzīvotāju ieguva tikai 19. gadsimtā), tā veidojusies citu valodu ietekmē, un nereti visai dzimtai dots viens uzvārds bez galotnes vai ar vīriešu dzimtes galotni. Tomēr latviešu valodā lietvārdiem ir divas dzimtes, kuras rāda vīriešu un sieviešu dzimtes galotnes, bet svešvārdos iespējamas nelokāmās galotnes.

Vārdi un uzvārdi ir valodas elementi, kas tiek iekļauti valodas sistēmā,

	un sieviešu uzvārdu lietojums ar vīriešu dzimtes galotnēm ir pret latviešu valodas garu.
Avoti	Periodika. *Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka.* Logina, S., Pēča, K., Pūtele, I., Zilgalve, E. Valodas konsultācijas. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 18. Atb. red. I. Druviete. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2023, 147.–149. lpp.